

мр Слободан Бодулић, академски вајар
VII Конгрес Савеза ликовних педагога
Југославије Београд, Народни музеј
24-25. фебруар 2001. године

ПРОСТОР У ОБЛИКУ И ПОВРШИНИ - ОРЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ
- ВИЗУЕЛНО МИШЉЕЊЕ

РЕЗИМЕ

Већ на нивоу предшколске установе у популацији најмлађег узраста посебно се води рачуна и истиче неговање и развој, опажање простора и просторних односа, не само из области математичких појмова него и приликом упознавања околине и друштвене средине, затим код развоја говора, физичког, музичког и ликовног васпитања. Установили смо, да је свест о себи, средини и околини, код деце предшколског узраста, па и код млађих група веома назначена, да се са годинама све више проширује и продубљује. Бележење простора и његово тумачење негује се и у предшколској установи из природних и друштвених образовно-васпитних области док се у ликовној култури такво визуелно мишљење занемарује и не објашњава, остављајући дечји ликовни израз као недодирљиви, спонтано, индивидуални, психолошки израз присутне зрелости. Баш у ликовном изразу, у ликовној култури, кроз ликовну анализу и естетско процењивање требало би сва искуства о простору, код васпитача као и код деце да се обједине и учврсте као опште природно искуство, а не да остану као парцијално знање, учено у другој образовној и васпитној области. Зна се, да стручно деловање васпитача у ликовном освешћивању код деце има основно значење. У зависности колико васпитач зна да у правилном корелативном односу повеже природне вредности и релације односа са ликовним визуелним мишљењем кроз практичан рад, деца ће овладати са више или мање свесним реаговањем у односу на простор, који се симболично појављује у њиховим ликовним радовима, као општим ставом у преношењу порука визуелним мишљењем, језиком и говором. Установили смо да релације које дефинишу просторне вредности у динамичном свету који нас окружује, имају примарно значење за стварање визуелних порука у дечјем ликовном изразу. На тај начин се кроз естетско процењивање ликовних радова може утицати на правилну рецепцију просторних вредности, јер визуелни кодови и кодови речи имају трајно значење представе односа и облика у простору, дефинишу нашу просторност и омогућују везу са свим релацијама односа. Правилним упоређивањем и визуелним мишљењем дошло се до закључка да је и простор у ликовном изразу исти онај као и у причама о природној и друштвеној средини, а то је све оно што нас окружује. Још нешто смо заједно са децом приметили, доказали и закључили да је за виђење облика у простору веома важно, а то је светлост, која нам омогућује да запажамо облике и да откривамо разлике међу њима, величине, боју, дубину, и да све то заједно објашњава простор који видимо.

Кључне речи: простор, светлост, између, горе-доле, лево-десно, испред-иза, велико-мало, високо-ниско, далеко, испод-изнад, храпаво-глатко, тврдо-меко, обојено-необојено, линија, дебело-танко, итд...

мр Слободан Бодулић

ПРЕДШКОЛСКА УСТАНОВА

ПРОСТОР У ОБЛИКУ И ПОВРШИНИ - ОРЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ
- ВИЗУЕЛНО МИШЉЕЊЕ

Постављени истраживачки проблем из ликовног васпитања - ликовне културе "простор у облику и површини - орјентација у простору, визуелно мишљење", је основни просторно пластични оквир људског живота, дефинисан у запремини простора. Маса запремине има зидове који затварају и одређују шупљину дефинисану као унутра и неминовно њену супротност напоље. Затим, различитим отварањем и рашчлањивањем зидова повезује се унутрашњи и спољашњи простор. Тек у овако постављеним визуелно-менталним релацијама можемо да размишљамо о орјентацији и визуелном мишљењу и свеобухватности ликовног истраживања уз обавезну корелативност са осталим наукама, нарочито математиком, географијом, биологијом, музиком и др.

А у вези са овим, могла би да се постави још једна теза која подстиче на размишљање, деца која прате у нашим вртићима постојеће организоване програме могла би са појачаним уметничким програмом касније боље да читају, боље да пишу, боље да рачунају.

Истраживање подразумева познавање ликовних елемената, ликовног језика, затим различите технике и материјале у примени ликовног говора, слободу у ширини визуелног мишљења као и доживљавање естетских вредности виђеног простора и облика у окружењу.

Треба настојати:

- Да се код деце установи веза и равнотежа између вербалних информација, и искуства стеченог из разних углова сазнања и визуелних порука о облику у површини и простору.
- Да се отворе могућности у развоју дечје маштовитости, креативности, спретности и слободе у истраживању новог.
- Да се установи на који све могући начин деца могу да искористе понуђени материјал за своје истраживање.
- Да се утврде и прикупе методичка искуства о најприступачнијим начинима којима се деца могу увести у свет визуелног истраживања.
- Да се установе могућности примене ликовног искуства из теорије о уметности и теорије форме и облика на остваривању естетских искустава код деце као и колико уметност доприноси остваривању циљева радног васпитања у развоју самосталности.

Затим о проширењу интереса за стицање искустава из других области наука као и формирање става о самопоштовању и наравно висине нивоа припремљености за школу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ЦИЉЕВА (МЕТОДЕ):

- У радном процесу нагласак је на методама откривања ликовног језика, пре свега истраживањем простора у облику и површини, док се сам мотив (тема као наслов радног задатка) користи само као подстицај у мотивацији који се разним облицима ликовног разлагања, комбинована, варирања и грађења, преноси у ликовни проблем као основни естетски свеобухватни креативни доживљај.

- У методском приступу програмске структуре ликовног језика и говора Мотив (тема) је само подстицај за решавање ликовних односа и ситуацију У тражењу и изналажењу коорелативних компонената унутар подручја ликовног или ван њега у другим научним областима.
- У радном процесу ликовна активност је дефинисана кроз истраживање које са безброј разноврсних идеја води децу ка развијању способности критичних процена визуелних информација у решавању ликовних проблема (тема).
- У развијању мотивације полази се од усмерености деце према естетским вредностима истичући самим тим структурне вредности ликовног објекта у ликовном проблему.
- Сада у оваквој ситуацији ликовног ангажованог истраживања, задатак васпитача би био да проучава знакове и структуру ликовног језика као основе ликовног говора који подстиче индивидуалност, аутономност и пре свега имагинотивност код деце.
- Оваква сложеност задатака ликовних проблема захтева приликом решавања укључивање у свеобухватни васпитно-образовни рад методу стручне и креативне игре у којој индивидуална дечја радозналост подстиче слободан приступ разлагању, комбиновању, варирању ликовних елемената који су просторна структура контраста, ритма доминанте, акцента.

У нашој Предшколској установи "Радосно детињство" посебно се води рачуна и истиче неговање и развијање опажања простора и просторних односа код деце, не само у области математичких појмова већ и приликом упознавања околине и друштвене средине, затим развоја говора, физичког, музичког и ликовног васпитања. Анализу "простора у облику и површини" у овом приказу посматраћемо са позиције ликовног васпитања и културе, уочавањем постојеће ситуације и упућивањем на нове вредности и могућности с обзиром да знамо, а и свесни смо да визуелно информативна технологија стално нуди нове све активније и свесније представе о простору. Ликовно васпитање представља визуелни простор у којем се стичу и обједињују сва математичко-друштвена искуства и тако обједињена постају визуелно мишљење личности правилно усмерене у тумачењу просторних опажања и односа.

Одувек се сматрало, а поготово од Елкоњина, "да са децом предшколског узраста такђе треба радити организовано. То значи перманентан рад са децом на одабраним садржајима према узрасним карактеристикама, у свим активностима, у радној соби, дворишту, парку". Наравно и у ликовним активностима су се обављале сличне активности, али више као проверавање деце по узрасту како савлађују простор у психолошкој зрелости без учења о ликовном језику и ликовним вредностима. У ликовном васпитању је недостајао део препоруке о коорелативности и визуелној свести свих образовних искустава која се стичу у простору из других области као општег искуства у визуелном мишљењу примењеном у ликовном изразу.

Значи основни разлог за анализу "Простора у облику и површини" је формирање и ликовне свести о простору код деце предшколског узраста кроз визуелно мишљење о себи и месту у простору и времену у којем се природно живи. Приметили смо да је свест о себи, средини и околини код деце предшколског узраста па и код млађих група веома назначена. Да се са годинама све више проширује и продубљује, нарочито неговањем из природних и друштвених образовних и васпитних области а у ликовној култури се све то занемарује и не примећује, остављајући ликовни израз као спонтани индивидуални израз присутне зрелости. И у ликовном васпитању све те вредности и релације простора и времена морају бити дефинисане а поново освешћење као најстабилнија акумулација свесног односа виђених и представљених релација. У ликовној култури би требало сва та искуства о простору код

васпитача и код деце да се обједине и учврсте као опште природно искуство а не да остану као парцијално знање научено у другој образовној и васпитној области. Овај основни разлог су потврдила и информативна рестирања и реакције на искуство одраслих у ликовној култури, који релације о простору у ликовној култури као стечено знање из других образовних области не примењују (сматрајући га небитним) јер њихово интелектуално мишљење се не преноси обједињено и ирименљиво у визуелно мишљење у ликовној култури. Неговање визуелног мишљења у визуелној култури ликовног васпитања је веома значајно у формирању свестране личности детета-човека, па не би требало да се заобиђе у перманентом образовању ни у Предшколској установи.

Због оваквих запажања из ликовног васпитања у животу детета, предшколски период не би смео да буде препуштен случајном а то често значи и сиромашном искуству и спонтаном развоју. "У предшколском узрасту изграђују се оне неопходне операције којима се, како каже Пијаже, "структурира простор, пред просторне сукцесије и уклапање интервала или растојања, конзервација дужине, површине итд. Стварање једног система координата, перспективе итд."

Основне координате развоја једне личности и структурирање њених емоционалних ставова зависе и од стечених доживљаја оријентације у времену и простору који је основна структура оперативности људског мишљења. Због тога, ликовне активности у предшколском узрасту имају изузетан значај, да кроз визуелно мишљење у ликовном ангажовању и уз ненаметљиву приступачну коорелативну информацију из математике, географије, биологије, језика, музичког и физичког васпитања, деца овладају временом и простором, а самим тим и својим местом у друштвеном систему. Простор и његови садржаји су оно што дете-човек упознаје целог живота, истраживањем, прилагођавањем и што ће на крају више или мање успешно мењати или сачувати у току свог живота.

Схватање просторних односа услов је елементарног разликовања предмета и појава према њиховим битним одликама, као што су облик, просторне димензије, положај и друго. Изграђивањем система појмова и просторних односа кроз ликовно ангажовање олакшава се изграђивање других система, знања, јер је разумевање многих визуелних порука, појава, могуће тек када се сагледају сви узајамни односи делова једне целине и односи те целине са другима у свету симбола и у свету искуства. Свет симбола учи се кроз традиционално преношење учења кроз школску наставу, али суштина живота у свету искуства је учење на искуству које је предуслов за стицање знања у свету симбола. Значи, дете-човек треба да мисли и у сликама као што мисли у речима. Потребно је да мисли својим целим телом како би што више покренуло свој целокупни духовно телесни систем. Вербално линеарно-аналитичка интелигенција је само један мали део спектра интелигенције, јер постоји још један део визуелно-естетско пластична интелигенција (која неминовно користи за своје испољавање рад рукама) представља визуелно мишљење које није још довољно искоришћено у нашим вртићима.

Зато би требало у нашој Предшколској установи координирано преносити сва знања и искуства корз ликовно васпитање као опште знање о простору и времену, основе што нас окружује, и шта садржи сав наш познат и непознат, видљив и невидљив свет. Схватили смо у току овог истраживања и стицања искуства на лицу места да простор представља веома богату област визуелног и тактичног комуницирања са видљивим и невидљивим облицима, са светом реалности, и светом маште. А да су простор и време сагледљиви у нашим релацијама тек са светлошћу која нам открива предмете, на основу разлика између њих у њиховим

просторима и међупросторима. Тек тако запажамо облике, различите величине, неограничене вредности боје, и свеукупне њихове међуодnose.

Први кораци у анализи простора обављени су у реалном тродимензионалном простору и времену са постављеним облицима који су могли и визуелно и тактилно да се сагледају и да се као ликовни проблем у глини обликују.

Објаснили смо деци на очигледном примеру постављених флаша, и плочице постаментa да је простор оквир у коме свака ствар заузима своје место, а која се својим обликом граничи својом масом и обликом са ваздухом, водом, земљом, значи простор можемо да дефинишемо као доживљај који настаје услед међусобних односа предмета или као празан простор услед недостатка било ког предмета (беспредметност). Стицање искуства о простору кроз вајање сматрао сам најприкладнијим и најреалнијим ликовним изразом у смислу преношења у одговарајући медиј (материјал) виђеног доживљеног. Упоредивањем величина, представљањем распореда облика по месту стајања, а пре свега стицањем искуства о облицима са свих страна, деца су успоставила релације величина и облика у задатом простору лако и једноставно. Корекцијом уочених грешака вербално и практично оствареним упутствима деца су прихватила и самостално обликовала вајарски проблем постављеног мотива до краја. Наравно, пре свега поштовани су педагошки услови вредности према узрасту и резултати су тако вредновани и представљају очигледан пример доброг схватања просторних релација.

Искуство о простору стечено вајањем је директно показало деци да су три димензије довољне да се опише простор тј. облик сваког предмета и места на којем стоји предмет као и однос предмета између њих у сваком датом тренутку. Разговарали смо о још једној димензији простора, тако што смо утврдили промену облика и места и све то приказали на једној заједничкој површини, уочили смо време - четврту димензију. Нацртали смо више различитих ситуација које означавају различите временске догађаје а представљени су на истом месту или једно поред другог. Деца су видела предмете, деца су представила догађаје који су се десили око њих. Видети, схватити, протумачити и правилно реаговати значи објаснити сопственим визуелним мишљењем да је нека ствар присутна да је у односу на друге ствари различита или иста у свом окружењу. Уствари, и ми и деца доживели смо идентификацију себе у својој најмањој могућој мери, да би се коментарисало или нацртало нешто, морало се пре свега упоређивати са нечим и уочити неке истакнуте одлике предмета или ситуације. Зато смо мишљења ми у Ликовној радионици да деца могу много раније свесно и визуелно да комуницирају са својом средином, поготово што су друштвено организовани у условима Предшколске установе која обједињује у свом васпитном и образовном деловању идеалне услове за целокупан свестрани развој детета примерен његовом узрасту. У оваквим идеалним условима треба само да се успостави правилнија информација о визуелној култури која подразумева способност разумевања визуелних порука и успостављање правилног односа у тумачењу кодираних и декодираних знакова у нашем окружењу. Предшколска установа има повољне услове за овакав рад, поготово што и нови програм ликовних активности по моделу "Б" омогућује шире, слободније, ликовно садржајније визуелно мишљење, које подразумева владање, разумевање ликовне културе у њеном основном смислу теорије форме и обликовања и садржајнијој слојевитости која оплемењује, обогаћује и проширује међуљудску комуникацију. У току рада, деца планирано, организовано и стручно вођена визуелно ликовно размишљају о постављеном проблему - мотиву (теми). Понуђени елементи мотива тј. облици "лице" нечега, мора и треба код деце остварити пре свега лични доживљај, схватање и тумачење виђених облика, да би могли да се изразе свесном реакцијом ликовног језика кроз

практичан ликовни говор. Лично идентификовање облика је битан фактор ликовног изражавања и представљања облика у простору и једно је од важних елемената изражавања личности приликом успостављања договорених визуелних конвенција.

Вредности установљених релација из других образовних активности као и вербалних дефиниција значајних речи које представљају релацију времена и простора у ликовном изразу се лако и једноставно могу трајно и видљиво представити.

Установили смо да је једна од најважнијих речи, реч "између" која представља и означава и повезују скоро све односе којима се може неки облик и ми сами, дете-човек, представити у правом простору и у простору цртежа - слике, на његовој површини. Значи створити илузију простора. Са великим задовољством и интересовањем су деца изговарала "значајне речи, горе између доле, лево између десно, исеред између иза и тако даље. Све се то може лепо уочити на оригиналним дечјим радовима који су настали као скулптуре, слике, цртежи. Установили смо везу између речи које значе нешто вредно у правом простору, да исто тако вредно значе и у ликовном раду када се облици и појмови ликовним језиком и говором представе у простору скулптуре, слике, цртежа. Протумачили смо и прву важнију вредност речи изнад, између, испод, као вредност обележја у појму хоризонт. То је значајна, сада у ликовном смислу, замишљена линија у простору која истовремено спаја и раздваја представу земље и неба и поставља нас као гледаоце између. На тај начин смо и у естетском процењивању остварили правилне вредности рецепције простора јер визуелни кодови и кодови речи имају трајно значење представе односа облика у простору дефинишући општу нашу просторност и омогућујући везу са релацијом десно између лево. Сада смо у могућности да дефинишемо и реч средина, центар, који у ликовном визуелном смислу не мора да буде геометријска логична средина јер је то реч која је замењена речју између а у ликовном изразу она може да се помера слободно у креативном простору, по личној вољи стварајући тако личну индивидуалну самосвојствену поруку појединца. Хоћу да кажем, да је то искуство, које ми васпитачи у нашем менталном и визуелном простору већ примењујемо, користимо и знамо га, само хоћу да га у ликовном васпитању поново и свесно примењујемо као комплетно искуство о простору, хоћу рећи најједноставније, то је "исто то, само мало друкчије".

Знамо, да би дете исказало одговарајуће решење представе простора требало да прође и специфичан развојни пут од почетног опажања и схватања простора и просторних односа до њихове трансформације у скулптуру, слику и цртеж у равни.

Уз основне подуче деци како се практично изражава ликовним говором, веома је важно да се упуте и у развојни процес визуелног мишљења који упоређивањем и закључивањем може да дође до крајњег решења. Наравно, неговањем визуелног мишљења, прилагођеног дечјем узрасту, васпитач треба да обједини сва стечена искуства из других образовних садржаја, и да их кроз ликовни садржај у дечјем раду просторно забележи и представи у свим варијантама споменутих вредности. Повратна естетска информација се обавља са децом путем естетског процењивања, на тај начин што васпитач прво показује како се мисли и говори у естетском закључивању па потом све то паралелно обавља и са децом ненаметљиво, природно, без прозивања.

У Предшколској установи и у ликовној радионици где је и обављено ово истраживање "простор у облику и површини", код дечјих радова у којима су занемарене просторне везе, констатовано је да узроци грешака нису у развојним способностима код деце већ је то недовољна процена нас васпитача у којој је мери дете упознато са просторним

односима и одликама предмета, то је стицај околности и проблем великог броја деце у васпитној групи са којима се ради.

Сталним и педагошким упорним ставовима, примереним узрасту детета узимајући у обзир и стваралачке ликовно-креативне способности које карактеришу и издвајају личност детета. Жеља нам је да код сваког детета правилним понашањем негујемо од најранијег узраста ликовне способности које обезбеђују на најприступачнији начин овладавање ликовним знацима и изражавање ликовним језиком. Сталним неговањем ликовних способности код деце, подразумева се развијање што тачнијег опажања елемената облика у простору са личним односом у представљању, подстицати осетљивост за уочавање облика у простору и елементарних ликовних вредности (боја, облик, ритам, волер), да се негује ликовно памћење и стицање ликовног искуства, затим ликовно креативно мишљење, стваралачку слободно-иницијативну машту, и емоционални став и спретност у раду. У току рада смо приметили да код деце расте заинтересованост за ликовни израз у односу колико га и сама деца више разумеју и виде у својој свести као своје визуелно решење а не као наметнути тематски проблем. Подстакнуто визуелно мишљење јасним представама подстиче истраживачку радозналост у проналажењу нових решења, уочавањем различитих односа величина, облика, стварањем осећаја за ритам, динамику, разноликост, и наравно упорност, спретност, сналажљивост, а самим тим и личну вредност и сигурност.

Схватили смо, видели на ликовним радовима, установили у дискусији са сарадницима, да стручно деловање васпитача у ликовном освешћивању деце има основно значење. У зависности колико васпитач зна да у правилном коорелативном односу повеже ириродне вредности и релације са ликовним визуелним мишљењем, језиком и говором уз правилно коришћење ликовног материјала, дете ће овладати са више или мање ликовно-естетских информација и моћи ће боље да се изрази и визуелно практично осамостали.

Да резимирамо: стечено искуство, васпитач и деца су у тој међусобној интеракцији једни друге подстицали, одушевљавали, равноправно разговарали и објашњавали постављени ликовни проблем док се није дошло до индивидуалног креативног решења.

У ликовном решавању површине када је простор био обележен цртом дебљом или тањом, дужом или краћом, ближом или даљом белешком просторности, без конкретне вредности облика, тумачење се обављало у оквиру могућих праваца и смерова, долажења или одлажења и оваква апстрактна беспредметна ликовна вредност је једноставно савладана и дефинисана.

Када смо у линеарном цртежу или у слици бојом омогућили дводимензионално схватање и представљање простора изазвало још веће интересовање у раду јер је омогућило ширење у простору цртежа и слике а самим тим и разноликост величина и облика, мали и велики, округли и четвртасти и наравно неправилни облици, затим могла је да се вреднује дубина простора са релацијама ближе-даље, испред-иза, поред, затим по правцу и смеру који може да буде бескрајно разнолик у зависности од места гледања.

И па крају, открили смо тродимензионални простор, представљен на површини хартије или као вајани облик није више представљао проблем, деца су сада већ могла сама са собом да разговарају, и коначно им је сазнање о простору пружило потпуну слободу, могли су да представе неограничене распореде предмета, да их упоређују и да их естетски вреднују.

Урадили смо још једну креативно-интелектуалну вежбу, тражећи четврту димензију ВРЕМЕ, димензију коју су исто тако схватили природно и нормално, логичном игром светла и сенке и обичним сатом-будилником, остварили смо дефиницију протока времена на једном

месту учрптавајући промену положаја бачених сенки једну преко друге. Преклапањем и дефинисањем сваког новог положаја облика фигуре и учрптавањем његове нове сенке забележили су временске интервале који су у цртежу остали трајно представљени. Запамтили су разговор и естетску процену као причу о времену које је било, које је сада и о времену које ће доћи.

Са децом смо могли сасвим природно и свесно да коментаришемо, објашњавамо, закључујемо, упоређујемо, односе величина и облика једно према другом, деца су лако и једноставно дефинисала могуће реализације у односу на задати простор и могла су лако да се оријентишу и самостално искажу кад им се једном за пример све покаже и објасни.

Сазнали су да је и у ликовном размишљању простор исти онај као и у причама природне и друштвене средине, а то је све оно што нас окружује. Простор о којем смо причали садржи сав наш познат и непознат, видљив и невидљив свет, а између предмета постоји празнина која није сасвим празна, то је ваздух, доказали смо га махањем руке, невидљив, а опет присутан, обавија и налази се свуда око предмета па је и он један од важних делова простора.

Још нешто смо приметили, закључили и доказали у виђењу облика у простору да је веома важно, то је СВЕТЛОСТ, која нам омогућује да запажамо облике и да откривамо разлике међу њима: величине, боју, дубину, а све то заједно објашњава ПРОСТОР који видимо.

Зато верујемо у сентенцу коју је изрекао сликар проф. Иван Табаковић "ГРАНИЦЕ РЕАЛНОСТИ СУ ГРАНИЦЕ НАШИХ САЗНАЊА. СА ШИРЕЊЕМ НАШИХ САЗНАЊА ПОМЕРАЈУ СЕ И МЕЊАЈУ ГРАНИЦЕ РЕАЛНОСТИ".

Литература:

- "Развијање опажања и схватање простора код деце предшколског узраста", Завод за унапређивање васпитања и образовања, Београд, 1984. год.
- "Форма и обликовање", Милутин Митровић, 1987. год.
- "Уметност и визуелно опажање", Рудолф Арихајм, 1987. год.
- "Проблем форме у ликовној уметности", Адолф Хилдебранд, 1987. год.
- "Увод у визуелну културу", Коста Богдановић, 1986. год.
- "Методички дани" 1989. - др Емил Каменов, 1990. год.
- "Визуелно мишљење", Рудолф Арихајм, 1985. год.
- "Педагошка стварност", Нови Сад, 1985. год.